CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL ELEANOR SHARPSTON prezentate la 17 decembrie 2009[1]

1. În 1859, Jean-François Millet a finalizat și a vândut renumitul său tablou intitulat „L'Angélus". Mult timp după moartea artistului, într-o perioadă în care familia sa se confrunta cu probleme financiare, fiind, asemenea multor altora, afectată de Primul Război Mondial, tabloul a fost vândut la un preț care i-a adus un câștig considerabil vânzătorului. Se spune că tocmai discrepanța dintre cele două circumstanțe a determinat legiuitorul francez să introducă, în anul 1920, un „droit de suite", sau dreptul de suită, în temeiul căruia vânzările ulterioare ale unor opere de artă implică plata unui procent din preț autorului sau moștenitorilor acestuia[2].

2. Dreptul respectiv a fost între timp preluat și în alte sisteme juridice. Acesta a fost introdus în Convenția de la Berna în 1948[3], cu caracter opțional, și a devenit obligatoriu în Uniunea Europeană prin Directiva 2001/84 (denumită în continuare „directiva")[4]. Deși principiul este uniform și procentele aplicate sunt armonizate, statele membre se bucură de o marjă de apreciere cu privire la anumite aspecte.

3. Conform dreptului francez în vigoare, în urma decesului autorului lucrării, beneficiarii dreptului de suită sunt limitați la moștenitorii legali ai autorului, cu excluderea oricăror legatari testamentari.

4. Artistul Salvador Dalí[5] a decedat în anul 1989, lăsând statului spaniol prin testament toate drepturile sale de proprietate intelectuală. Dacă nu ar fi lăsat niciun testament, aceste drepturi ar fi revenit diferitor moștenitori în linie colaterală.

1 — Limba originală: engleza.

2 — A se vedea declarația ministrului culturii și comunicației din Adunarea Națională Franceză din 16 martie 2006 (http://www.assemblee-nationale.fr/12/cri/2005-2006/20060175.asp).

3 — Convenția de la Berna pentru protecția operelor literare și artistice din 9 septembrie 1886, revizuită în special la Bruxelles la 26 iunie 1948. Toate statele membre ale Uniunii Europene sunt părți la această convenție.

4 — Directiva 2001/84/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 27 septembrie 2001 privind dreptul de suită în beneficiul autorului unei opere de artă originale (JO L 272, p. 32, Ediție specială, 17/vol. 1, p. 240). [Continuarea notei de subsol nu are relevanță pentru traducerea în limba română.]

5 — Este interesant de observat că însuși Dalí a fost puternic influențat de „L'Angélus" și a publicat în anul 1963 o extinsă interpretare „paranoic-critică" a acestuia, intitulată „Le mythe tragique de l'Angélus de Millet".

5. Conform dreptului francez, drepturile de suită pentru vânzările lucrărilor lui Dalí în Franța au fost încasate în numele acestor moștenitori în linie colaterală. Între societatea spaniolă care încasează drepturile de autor în numele statului spaniol, reprezentată de o fundație înființată de Dalí înainte de moartea sa, și societatea franceză care încasa drepturile de autor și le plătea moștenitorilor în linie colaterală ai acestuia a luat naștere un litigiu.

6. În acest context, tribunal de grande instance de Paris întreabă dacă limitarea din dreptul francez a categoriei beneficiarilor dreptului de suită la moștenitorii legali este compatibilă cu dreptul Uniunii Europene.

Cadrul juridic

Directiva

7. Considerentul (1) al directivei prevede că dreptul de suită reprezintă un drept netransferabil și inalienabil, iar considerentul (3) arată că scopul acestuia este „de a asigura că autorii operelor de artă plastică sau grafică beneficiază de succesul economic al operelor lor de artă originale” și „de a restabili echilibrul între situația financiară a autorilor operelor de artă plastică sau grafică și cea a altor creatori care beneficiază de exploatarea succesivă a operelor lor”.

8. Considerentul (9) înfățișează situația anterioară, în care majoritatea celor 15 state membre din perioada respectivă, dar nu toate, prevedeau un drept de suită, deși cu diferențe semnificative, în special în ceea ce privește operele avute în vedere, beneficiarii dreptului, procentul aplicat, tranzacțiile care impun plata unor drepturi de autor și baza de calcul a acestora. Considerentul prevede în continuare că „[a]plicarea sau neaplicarea unui astfel de drept are un impact semnificativ asupra mediului concurențial din cadrul pieței interne, în măsura în care existența sau absența obligației de plată care rezultă din dreptul de suită reprezintă un element ce trebuie luat în calcul de către fiecare persoană care dorește să vândă o operă de artă. Prin urmare, acest drept reprezintă un factor care contribuie la denaturarea concurenței și la deplasări ale vânzărilor în cadrul Comunității”.

9. Considerentul (10) subliniază de asemenea că „[a]stfel de neconcordanțe legate de

existența dreptului de suită și de aplicarea acestuia de către statele membre au un efect negativ direct asupra bunei funcționări a pieței interne a operelor de artă, astfel cum este prevăzut la articolul 14 din tratat", în timp ce considerentul (11) arată că armonizarea legislațiilor statelor membre contribuie la obținerea libertăților inerente pieței interne. În consecință, conform considerentului (13), „[d]iferențele existente între legislații ar trebui eliminate atunci când acestea au un efect negativ asupra funcționării pieței interne, iar apariția oricăror noi diferențe în acest sens ar trebui împiedicată", o preocupare reiterată, în esență, în considerentele (14) și (15). În special, conform considerentului (23), funcționarea efectivă a pieței interne a operelor de artă modernă și contemporană presupune fixarea într-o măsură cât mai mare posibil a unor procente uniforme pentru dreptul de suită.

10. Totuși, considerentul (13) prevede că „[n]u este necesar să se elimine sau să se împiedice apariția diferențelor care nu pot aduce atingere funcționării pieței interne", iar în considerentul (15) se arată că „nu este necesar să se armonizeze fiecare dispoziție de drept intern a statelor membre privind dreptul de suită și, pentru a conferi un domeniu maxim de acoperire dispozițiilor de drept intern, este suficient să se limiteze armonizarea la acele dispoziții de drept intern care au efectul cel mai direct asupra funcționării pieței interne".

11. În același sens, dar în mod mai specific, în considerentul (27) se arată că „[e]ste de dorit să se precizeze care sunt beneficiarii dreptului de suită, luându-se în considerare principiul subsidiarității. Nu se recomandă luarea de măsuri prin prezenta directivă în domeniul dreptului de succesiune în vigoare în statele membre. Totuși, avânzii-cauză ai autorului trebuie să poată beneficia pe deplin de dreptul de suită după decesul acestuia […]".

12. Dintre dispozițiile de fond ale directivei, articolul 1 alineatul (1) solicită statelor membre să prevadă, „în beneficiul autorului unei opere originale de artă, un drept de suită, definit ca un drept inalienabil și la care nu se poate renunța nici chiar anticipat, de a încasa un procent din prețul de vânzare obținut la orice revânzare a operei ulterioară primei înstrăinări a operei de către autor".

13. Procentele care trebuie aplicate sunt stabilite uniform la articolul 4 alineatul (1) și cu mici variații discreționare la articolul 4 alineatele (2) și (3).

14. Conform articolului 6 alineatul (1), dreptul de suită se plătește „autorului operei și, sub rezerva articolului 8 alineatul (2), după decesul acestuia, avânzilor-cauză ai acestuia”[6].

15. Articolul 8 prevede în special:

„(1) Durata de protecție a dreptului de suită [se aplică pe întreaga durată de viață a autorului și 70 de ani după decesul său, indiferent de data la care opera a fost pusă în mod legal la dispoziția publicului[7]].

(2) Prin derogare de la alineatul (1), acelor state membre care nu aplică imediat (de la data intrării în vigoare menționată la articolul 13) dreptul de suită nu li se impune, pentru o perioadă care expiră la 1 ianuarie 2010, să aplice dreptul de suită în beneficiul avânzilor-cauză ai artistului după decesul acestuia.

(3) Un stat membru căruia i se aplică alineatul (2) poate dispune de un termen suplimentar, dar care nu depășește doi ani, dacă este necesar, pentru a da posibilitatea agenților economici din statul membru în cauză să se adapteze treptat la sistemul dreptului de suită, păstrându-și în același timp viabilitatea economică, înainte ca acelui stat membru să i se ceară să aplice dreptul de suită în beneficiul avânzilor-cauză ai artistului după decesul acestuia […].”

16. Articolul 12 solicită statelor membre să transpună directiva până la 1 ianuarie 2006, iar articolul 13 specifică faptul că data de intrare în vigoare a directivei este data publicării în *Jurnalul Oficial al Comunităților Europene*, și anu me 13 octombrie 2001.

Dreptul francez

17. Dreptul de suită a fost prevăzut de legislația franceză începând din anul 1920[8]. Dispoziția relevantă a fost totuși modificată în anul 2006 pentru a respecta pe deplin

6 — [Notă de subsol fără relevanță pentru traducerea în limba română.]

7 — A se vedea articolul 1 alineatul (1) din Directiva 93/98/CEE a Consiliului din 29 octombrie 1993 privind armonizarea duratei de protecție a dreptului de autor și a anumitor drepturi conexe (JO L 290, p. 9, Ediție specială, 17/vol. 1, p. 141), înlocuit în prezent de articolul 1 alineatul (1) din Directiva 2006/116/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 12 decembrie 2006 privind durata de protecție a dreptului de autor și a anumitor drepturi conexe (versiune codificată) (JO L 372, p. 12, Ediție specială, 17/vol. 3, p. 7).

8 — Loi du 20 mai 1920 frappant d'un droit au profit des artistes les ventes publiques d'objets d'art, abrogată și înlocuită prin Loi nº 57-298 du 11 mars 1957 sur la propriété littéraire et artistique.

cerințele directivei[9]. Astfel, articolul L. 122-8 din Code de la propriété intellectuelle (Codul proprietății intelectuale francez, denumit în continuare „Code de la propriété intellectuelle") prevede în prezent:

„Autorii unor opere originale de artă plastică sau grafică care sunt resortisanți ai unui stat membru al Comunității Europene sau ai unui stat care este parte la Acordul privind Spațiul Economic European se bucură de un drept de suită, care reprezintă un drept inalienabil de a primi o parte din prețul oricărei vânzări a unei lucrări ulterior primei înstrăinări a operei de către autor sau de către avânzii-cauză ai acestuia […]."

18. Articolul L. 123-7 specifică de asemenea:

„După decesul autorului, dreptul de suită menționat la articolul L. 122-8 va reveni moștenitorilor acestuia […], cu excluderea tuturor legatarilor sau avânzilor-cauză, pentru anul calendaristic curent și pentru următorii 70 de ani"[10].

19. În continuare, ne vom referi la această definiție a beneficiarilor dreptului de suită după decesul autorului folosind sintagma „dispoziția contestată".

20. Ordinea succesorală este reglementată la articolul 734 și următoarele din Codul civil francez și cuprinde patru categorii succesive. În cadrul fiecărei categorii, prioritatea depinde de gradul de rudenie. Rudele în linie colaterală mai îndepărtată de gradul șase nu au vocație succesorală[11].

21. Articolul 912 și următoarele din Codul civil împart masa succesorală a defunctului într-o parte rezervată prin lege pentru anumiți moștenitori și o parte de care se poate dispune prin testament în favoarea legatarilor. Ca regulă generală, se poate dispune prin testament cu privire la întreaga masă succesorală în cazul în care defunctul nu are descendenți sau soț supraviețuitor dintr-o căsătorie nedesfăcută (sau, anterior anului 2007, ascendenți direcți). Dispoziția contestată reprezintă astfel o excepție de la această regulă generală.

9 — Loi n° 2006-961 du 1er août 2006 relative au droit d'auteur et aux droits voisins dans la société de l'information.

10 — Această dispoziție a rămas neschimbată după ce perioada aplicabilă a fost extinsă de la 50 la 70 de ani în 1997. Termenul „având-cauză" reprezintă traducerea termenului „ayants cause" din limba franceză, despre care se poate prezuma că are un sens diferit de „ayants droit", sintagma utilizată în directivă pentru „avânzi-cauză", deși acești doi termeni sunt deseori interschimbabili în limba franceză.

11 — Conform articolului 724 din Codul civil, în lipsa moștenitorilor sau a legatarilor, masa succesorală revine statului.

Dreptul spaniol

22. Dreptul de suită a fost introdus în dreptul spaniol în anul 1987[12] și a fost armonizat cu prevederile directivei prin Legea 3/2008[13]. Legislația spaniolă, spre deosebire de cea franceză, nu exclude nicio categorie de persoane dintre avânzii-drept ai autorului unei opere de artă, prevăzând simplu, din anul 1996, că vocația succesorală se naște doar prin succesiune pentru cauză de moarte.

Situația de fapt, procedura și întrebările preliminare

23. În anul 1983, Salvador Dalí a înființat Fundació Gala-Salvador Dalí[14] (denumită în continuare „fundația") „pentru a promova, susține, disemina, celebra, proteja și apăra în Spania și în orice alt stat opera artistică, intelectuală și culturală a pictorului, proprietatea și drepturile de orice natură ale acestuia; experiența de viață, convingerile, proiectele și ideile, precum și lucrările artistice, intelectuale și culturale ale acestuia; memoria acestuia și recunoașterea universală a geniului contribuției sale aduse artelor frumoase, culturii și gândirii contemporane"[15].

24. Dalí a murit în 1989, fiind văduv și fără copii sau descendenți, dar a stabilit, în testamentul său, că statul spaniol este „moștenitorul universal și necondiționat al întregii sale proprietăți, al drepturilor și al creațiilor sale, solicitându-i cu fervoare să păstreze, să disemineze și să protejeze operele sale de artă". Statul a acceptat moștenirea, atribuind administrarea și exploatarea drepturilor în cauză Ministerului Culturii, care a transmis-o fundației.

25. În 1997, fundația a acordat societății de gestiune spaniole Visual Entidad de Gestión de Artistas Plásticos („VEGAP"), din care face parte ca membru, un mandat exclusiv pentru exercitarea drepturilor sale și pentru încasarea drepturilor cuvenite cu privire la opera lui

12 — Legea 22/1987 din 11 noiembrie 1987 privind proprietatea intelectuală (Ley 22/1987, de 11 de noviembre, de Propiedad Intelectual), articolul 24, astfel cum a fost reformat prin Decretul regal 1/1996 din 12 aprilie 1996 pentru aprobarea textului reformat al legii privind proprietatea intelectuală, care enunță, precizează și armonizează dispozițiile legale în vigoare în acest domeniu (Real Decreto Legislativo 1/1996, de 12 de abril, por el que se apruebe el texto refundido de la Ley de Propiedad Intelectual, regularizando, aclarando y armonizando las disposiciones legales vigentes sobre la materia).

13 — Legea 3/2008 din 23 decembrie 2008 privind dreptul de suită în beneficiul autorului unei opere de artă originale (Ley 3/2008, de 23 de diciembre, relativa al derecho de participación en beneficio del autor de una obra de arte original), articolul 2 alineatul (1) și articolul 6.

14 — Gala era numele sub care era cunoscută în general soția sa, Elena Dmitrievna Diakonova. Aceasta a decedat în 1982.

15 — A se vedea http://www.salvador-dali.org/fundacio/es_historia.html

Dalí oriunde în lume. VEGAP, care a încheiat un contract de reprezentare reciprocă cu societatea franceză omologă, Auteurs dans les Arts Graphiques et Plastiques („ADAGP"), a solicitat ADAGP să gestioneze drepturile cu privire la opera lui Dalí în Franța, începând cu 17 octombrie 1997.

26. De atunci, ADAGP a încasat și a plătit către VEGAP, în numele fundației, toate sumele datorate cu privire la exploatarea lucrărilor artistului în Franța – cu excepția celor provenite din drepturile de suită, pe care aceasta, cel puțin inițial, le încasa în numele și le plătea moștenitorilor în linie colaterală ai lui Dalí.

27. La 28 decembrie 2005, fundația și VEGAP au introdus o acțiune împotriva ADAGP în fața tribunal de grande instance de Paris. Acestea susțin că, în temeiul dispozițiilor din dreptul spaniol și din cel francez cu privire la normele privind conflictul de legi, succesiunea cu privire la bunurile mobile din cadrul moștenirii lăsate de Dalí este guvernată de dreptul spaniol, întrucât, la moartea sa, acesta era un resortisant spaniol cu domiciliul în Spania. Prin urmare, fundația este singurul beneficiar al tuturor drepturilor asupra lucrărilor lui Dalí, în special al dreptului de suită în ceea ce privește vânzările publice. Aceasta solicită obligarea ADAGP la plata, prin intermediul VEGAP, a tuturor sumelor datorate în temeiul drepturilor de suită încasate cu ocazia vânzărilor lucrărilor lui Dalí începând cu 17 octombrie 1997.

28. Din dosarul cauzei aflate pe rolul instanței naționale reiese că ADAGP nu a distribuit nicio sumă obținută din drepturile de suită încasate de la introducerea acțiunii și este pregătită să le plătească oricărei părți în legătură cu care tribunal de grande instance constată că este îndreptățită în acest sens. ADAGP arată că sumele plătite deja celor șase moștenitori în linie colaterală pe care i-a considerat îndreptățiți în temeiul dreptului francez trebuie recuperate, dacă se consideră necesar, de la respectivii moștenitori. Astfel, prin cerere de intervenție forțată, ADAGP a solicitat introducerea în cauză a moștenitorilor, însă niciunul dintre aceștia nu a compărut în fața instanței.

29. Tribunal de grande instance arată că Franța a menținut un drept de suită doar în favoarea moștenitorilor legali, în timp ce directiva specifică faptul că acesta se plătește „avânzilor-cauză" ai artistului decedat. Instanța dorește să afle dacă această interpretare este permisă

de directivă, fie automat, fie în temeiul derogărilor prevăzute la articolul 8.

30. Prin urmare, a adresat Curții următoarele întrebări preliminare:

„Ulterior Directivei din 27 septembrie 2001, Franța poate menține un drept de suită rezervat moștenitorilor, cu excluderea legatarilor sau a avânzilor-cauză?

Dispozițiile tranzitorii ale articolului 8 alineatele (2) și (3) din Directiva din 27 septembrie 2001 permit Franței să instituie un regim derogatoriu?”

31. Fundația și VEGAP, guvernele francez, italian și spaniol, precum și Comisia au depus observații scrise. În cursul ședinței, fundația, guvernele francez și spaniol, precum și Comisia au prezentat observații orale.

Apreciere

32. Instanța de trimitere dorește, în esență, să se stabilească dacă directiva, în special articolul 6 alineatul (1) și articolul 8 alineatele (2) și (3), trebuie interpretată în sensul că permite Franței să mențină un drept de suită al cărui beneficiu este limitat, după decesul autorului, la moștenitorii legali ai acestuia, cu excluderea legatarilor sau a avânzilor-cauză.

33. Înainte de examinarea acestor întrebări, considerăm totuși necesară analizarea anumitor aspecte care ar putea afecta aplicabilitatea directivei în circumstanțele din acțiunea principală și chiar, astfel cum susține guvernul spaniol, admisibilitatea întrebărilor preliminare.

34. În primul rând, subliniem faptul că acțiunea principală privește persoane de drept privat și nu implică Franța ca stat membru căruia i se adresează directiva. În al doilea rând, această acțiune se referă, cel puțin parțial, la sumele care ar fi fost încasate, pe de o parte, înainte de adoptarea directivei și, pe de altă parte, după adoptarea acesteia, dar înainte de expirarea termenului stabilit pentru transpunerea sa. În al treilea rând, în

acţiunea principală, reclamanţii nu invocă vreo incompatibilitate între dreptul francez şi directivă, ci aplicabilitatea dreptului spaniol, mai curând decât a dreptului francez, pentru stabilirea beneficiarilor dreptului de suită.

instanţei naţionale transmis Curţii rezultă că fundaţia şi VEGAP nu încearcă să invoce prevederile directivei împotriva ADAGP sau a moştenitorilor lui Dalí în acţiunea principală. Tribunal de grande instance pare mai degrabă să fi ridicat problema din proprie iniţiativă, iar fundaţia şi VEGAP au susţinut că dispoziţia contestată este incompatibilă cu directiva numai în observaţiile adresate Curţii cu privire la aspectul pus în discuţie.

„*Efectul direct orizontal*”

35. Conform unei jurisprudenţe constante, o directivă nu poate, prin ea însăşi, să creeze obligaţii în sarcina unui particular şi, prin urmare, nu poate fi invocată ca atare împotriva unui particular, astfel încât nici chiar o dispoziţie clară, precisă şi necondiţionată a unei directive care tinde să confere drepturi sau să impună obligaţii particularilor nu poate fi aplicată ca atare în cadrul unui litigiu care opune exclusiv particulari[16]. De vreme ce acţiunea principală din prezenta cauză opune într-adevăr particulari, această regulă ar părea să interzică recurgerea la orice posibilă incompatibilitate între dreptul francez şi directivă.

37. În aceste circumstanţe, apreciem că jurisprudenţa amintită este de fapt lipsită de relevanţă. Deşi Curtea a stabilit, în termeni generali, faptul că o dispoziţie a unei directive nu este aplicabilă în acţiuni între persoane de drept privat, temeiul acestei afirmaţii este acela că o parte, persoană de drept privat, nu poate invoca dispoziţiile unei directive pentru a susţine existenţa unui drept opozabil sau pentru a impune o obligaţie altei persoane private. Această apreciere nu este valabilă în cazul în care instanţa naţională ridică problema din oficiu.

36. Cu toate acestea, din decizia de trimitere şi din dosarul cauzei aflate pe rolul

38. În acest sens, Curtea a arătat în mod consecvent că, în lipsa unor reglementări comunitare (în prezent reglementări din dreptul Uniunii Europene, denumit în continuare „dreptul UE”) în materie, revine ordinii juridice interne a fiecărui stat membru atribuţia de a desemna instanţele competente şi de a

16 — A se vedea, cel mai recent, Hotărârea Curţii din 16 iulie 2009, Mono Car Styling, C-12/08, Rep., p. I-6653, punctul 59.

stabili modalitățile procedurale aplicabile acțiunilor în justiție destinate să asigure protecția drepturilor conferite justițiabililor de dreptul UE, cu condiția ca aceste modalități să nu fie mai puțin favorabile decât cele care privesc acțiuni similare din dreptul intern (principiul echivalenței) și să nu facă practic imposibilă sau excesiv de dificilă exercitarea unor astfel de drepturi (principiul efectivității). Astfel, dreptul UE se opune unei reglementări naționale care, prin faptul că împiedică o instanță națională să stabilească singură dacă o măsură din dreptul național este compatibilă cu o dispoziție de drept al UE, nu respectă vreunul dintre aceste principii. Cu toate acestea, nu impune instanței naționale să ridice o astfel de problemă din oficiu în cazul în care niciunul dintre aceste principii nu este vizat[17].

39. În mod clar, dreptul UE nu poate interzice unei instanțe naționale să ridice din proprie inițiativă (astfel cum a procedat instanța de trimitere) o problemă privind compatibilitatea dreptului intern cu prevederile unei directive europene. Dimpotrivă, obligația instanțelor naționale de a interpreta dreptul intern, pe cât posibil, în lumina textului și a finalității directivei în cauză pentru a se atinge rezultatul urmărit de aceasta[18] reprezintă un mod pozitiv de a stimula ridicarea unor asemenea probleme de către instanțele respective.

40. În cauza de față, ține de dreptul francez să se stabilească dacă tribunal de grande instance este competent să solicite pronunțarea unei hotărâri preliminare cu privire la compatibilitatea dispoziției contestate cu directiva și să pună în aplicare o asemenea hotărâre. În acest sens, în cazul în care se dovedește că dispoziția este incompatibilă cu directiva, se prezumă că această dispoziție nu va mai fi aplicată, de vreme ce pare dificil să se interpreteze dispozițiile sale explicite în sensul includerii legatarilor, iar obligația de a interpreta legislația națională în conformitate cu dreptul Uniunii nu poate servi drept temei pentru o interpretare *contra legem* a dreptului național[19].

41. Cu toate acestea, nicio parte nu a sugerat că tribunal de grande instance nu este competent să solicite pronunțarea unei hotărâri preliminare sau să adopte orice măsuri

17 — Această bine-cunoscută direcție a jurisprudenței, pe care o rezumăm aici, a debutat cu Hotărârile din 14 decembrie 1995, Peterbroeck, C-312/93, Rec., p. I-4599, și van Schijndel și van Veen, C-430/93 și C-431/93, Rec., p. I-4705, fiind expusă ultima dată în Hotărârea din 7 iunie 2007, van der Weerd și alții, C-222/05-C-225/05, Rep., p. I-4233, punctele 28-42. A se vedea de asemenea Concluziile avocatului general Poiares Maduro prezentate în această cauză, punctele 13-41.

18 — A se vedea, cel mai recent, Hotărârea Mono Car Styling, citată la nota de subsol 16, punctul 60 și urm.

19 — A se vedea Hotărârea Mono Car Styling, citată la nota de subsol 16, punctul 61 și jurisprudența citată.

necesare pentru a aplica hotărârea respectivă. Vom continua analiza întemeindu-ne argumentaţia pe ideea că acesta este competent şi poate aplica în mod adecvat hotărârea Curţii.

44. Deşi în perioada de transpunere a unei directive statele membre trebuie să se abţină de la adoptarea oricărei măsuri care ar putea compromite în mod serios rezultatul urmărit, acestea nu sunt obligate să îşi adapteze legislaţia înainte de sfârşitul acelei perioade. În cauza de faţă, dispoziţia contestată nu a fost modificată în niciun fel în cursul perioadei stabilite pentru transpunere.

Aplicabilitatea ratione temporis *a directivei*

42. ADAGP încasează sume aferente drepturilor de suită din vânzările operelor lui Dalí din 17 octombrie 1997. Directiva a intrat în vigoare la 13 octombrie 2001, iar statele membre au trebuit să adopte măsurile necesare pentru punerea acesteia în aplicare până la 1 ianuarie 2006 [cu posibilitatea anumitor derogări temporare în temeiul articolului 8 alineatele (2) şi (3), până la 1 ianuarie 2010 sau până la 1 ianuarie 2012, care fac obiectul celei de a doua întrebări adresate de instanţa naţională].

45. În ceea ce priveşte obligaţia interpretării consecvente, instanţele naţionale sunt datoare să interpreteze dreptul intern (în măsura posibilului) în conformitate cu o directivă numai după expirarea perioadei stabilite pentru transpunere[20]. Până la acel moment, instanţele trebuie să se abţină (de asemenea în măsura posibilului) să interpreteze dreptul intern într-un mod care, după expirarea termenului de transpunere, ar risca să compromită grav realizarea obiectivului urmărit prin această directivă[21].

43. Prin urmare, interpretarea directivei este relevantă în ceea ce priveşte perioada cu începere de la 1 ianuarie 2006. În schimb, aceasta nu poate avea o relevanţă directă în ceea ce priveşte perioada de dinainte de 13 octombrie 2001 sau, firesc, în ceea ce priveşte perioada dintre cele două date.

46. Totuşi, astfel cum am arătat, formularea clară a dispoziţiei contestate pare oricum

20 — A se vedea Hotărârea Curţii din 18 decembrie 1997, Inter-Environnement Wallonie, C-129/96, Rec., p. I-7411, în special punctele 43-45, precum şi Hotărârea din 4 iulie 2006, Adeneler şi alţii, C-212/04, Rec., p. I-6057, punctele 114 şi 115.

21 — A se vedea Hotărârea Adeneler şi alţii, citată la nota de subsol 20, punctul 123, precum şi Hotărârea Curţii din 23 aprilie 2009, VTB-VAB, C-261/07, Rep., p. I-2949, punctul 39.

dificil de interpretat în orice alt mod. Astfel, mențiunea „în măsura posibilului" din jurisprudența Curții pare să îndepărteze orice obligație a interpretării consecvente în prezenta cauză. Prin urmare, în caz de incompatibilitate între dispoziția contestată și directivă, singura opțiune previzibilă ar fi aceea de a nu aplica prevederea[22], iar o obligație în acest sens ar putea exista doar cu privire la perioada de după expirarea termenului de transpunere. În cazul neaplicării dispoziției contestate în cadrul perioadei respective, următoarea întrebare care se ivește este aceea dacă dispoziția ar fi aplicabilă în ceea ce privește perioade anterioare, dar această situație intră în totalitate în domeniul de aplicare al dreptului francez, iar nu în cel al dreptului UE.

Dreptul aplicabil

47. Principalul argument al fundației și al VEGAP, atât în acțiunea principală, cât și în fața Curții, precum și al guvernului spaniol, exprimat în fața Curții, este acela că identitatea „avânzilor-cauză" ai lui Salvador Dalí după decesul acestuia trebuie să se stabilească potrivit dreptului spaniol, iar nu dreptului francez, odată ce ordinea succesorală privind bunurile mobile din patrimoniu este reglementată de dreptul spaniol. În consecință, în opinia acestora, nu se pune problema compatibilității dispoziției contestate cu directiva. Guvernul spaniol adaugă că, prin urmare, întrebările sunt inadmisibile, de vreme ce nu sunt necesare pentru soluționarea litigiului din acțiunea principală.

48. Deși Curtea poate refuza să se pronunțe asupra unei întrebări preliminare adresate de o instanță națională atunci când este evident că interpretarea solicitată nu are nicio legătură cu realitatea sau cu obiectul acțiunii principale[23], apreciem că nu poate fi dedusă această concluzie în prezenta cauză. Acționând astfel, Curtea s-ar pronunța asupra unui aspect care ține de dreptul național – determinarea dreptului aplicabil în cazul transmiterii prin succesiune a patrimoniului unei persoane decedate nu este încă reglementată în vreun fel de dreptul UE[24] –, ceea ce ar reprezenta depășirea competențelor care îi sunt atribuite.

22 — A se vedea, cel mai recent, Hotărârea Curții din 27 octombrie 2009, ČEZ, C-115/08, Rep., p. I-10265, punctul 140.

23 — A se vedea, cel mai recent, Hotărârea Curții din 1 octombrie 2009, Compañía Española de Comercialización de Aceite, C-505/07, Rep., p. I-8963, punctul 26.

24 — În cadrul Conferinței de drept internațional privat de la Haga a fost redactată o Convenție privind dreptul aplicabil transmiterii prin succesiune a patrimoniului persoanelor decedate, încheiată la 1 august 1989 – dar, dintre statele membre ale Uniunii Europene, aceasta a fost semnată doar de Luxemburg și de Țările de Jos. Și, cu o lună înainte de ședința din prezenta cauză, Comisia a publicat o Propunere de regulament al Parlamentului European și al Consiliului privind competența, legea aplicabilă, recunoașterea și executarea hotărârilor judecătorești și a actelor autentice în materie de succesiuni, precum și crearea unui certificat european de moștenitor [COM(2009) 154 final din 14 octombrie 2009] – dar este inutil să mai menționăm faptul că propunerea este departe de a avea putere de lege. În cazul în care ar fi aplicabile, articolul 3 și următoarele din Convenția de la Haga și articolul 16 și următoarele din propunerea Comisiei ar implica faptul că moștenirea lăsată de Salvador Dalí ar fi reglementată de dreptul spaniol.

49. Cu toate acestea, într-o situaţie precum cea din acţiunea principală, apreciem că instanţa naţională trebuie să ştie, în primul rând, dacă identitatea beneficiarilor dreptului de suită după decesul artistului trebuie să fie reglementată de legea în conformitate cu care se încasează sumele cuvenite în temeiul dreptului respectiv sau de legea care reglementează transmiterea patrimoniului artistului prin succesiune. Doar în acest din urmă caz va fi instanţa chemată să stabilească legislaţia care reglementează succesiunea, un aspect care nu intră în competenţa Curţii. Curtea poate, pe de altă parte, să indice dacă directiva furnizează orientări cu privire la întrebarea iniţială.

50. Sintagma „avânzii-cauză" ai autorului nu este definită nicăieri în Directivă. Implicit, dar în mod neclar, considerentul (27) lasă definirea acesteia în seama legislaţiei naţionale şi face trimitere în special la dreptul succesoral al statelor membre. Din actele pregătitoare rezultă că aceasta a fost şi intenţia comună a Comisiei şi a Consiliului în cursul procesului legislativ[25]. În plus, chiar dacă a propus amendamente la proiectul de reglementare, Parlamentul European avea convingerea că principiul subsidiarităţii presupunea ca identitatea beneficiarilor după decesul autorului să fie stabilită conform legislaţiei naţionale şi că nu ar trebui să se aducă atingere dreptului succesoral[26]. Am adăuga că, în cazul în care ar fi existat orice intenţie de armonizare a normelor privind conflictul de legi în domeniul succesiunilor, directiva nu s-ar fi putut întemeia, propriu-zis, doar pe articolul 95 CE[27], ci ar fi trebuit să facă trimitere, asemenea propunerii la care ne-am referit în nota de subsol 24, la articolele 61 CE şi 67 CE[28].

51. Prin urmare, atunci când ia naştere un litigiu în legătură cu identitatea beneficiarului sau a beneficiarilor dreptului de suită după decesul autorului unei lucrări, în faţa unei instanţe din statul membru în care au fost încasate sumele datorate în temeiul respectivului drept de suită, acea instanţă trebuie să aplice normele care, conform dreptului său intern, reglementează domeniul respectiv. În lipsa unor dispoziţii mai detaliate, sunt avute în vedere dispoziţiile de fond ale oricărui drept naţional desemnat prin propriile norme privind conflictul de legi ca reglementând succesiunea.

52. Totuşi, faptul că în mod clar directiva nu are scopul de a aduce atingere dreptului naţional şi nu face ca identificarea beneficiarilor după decesul artistului să depindă în

25 — A se vedea în special motivarea prezentată de Consiliu la 5 iunie 2000 cu privire la poziţia comună a acestuia din 22 mai 2000 (7484/00 ADD 1), punctul 23, şi avizul Comisiei din 24 ianuarie 2001 privind modificările propuse de Parlamentul European cu privire la poziţia comună a Consiliului [COM(2001) 47 final], punctul 3.1.2 litera (b).

26 — A se vedea raportul Parlamentului European privind prima lectură din 3 februarie 1997 (documentul A4-0030/97), expunerea de motive, punctul IV(A)(2), şi raportul acestuia privind cea de a doua lectură din 29 noiembrie 2000 (documentul A5-0370/2000), expunerea de motive, secţiunea III, al optulea paragraf.

27 — A se vedea în prezent articolul 114 TFUE.

28 — A se vedea în prezent articolul 67 TFUE.

mod exclusiv de legislația care reglementează succesiunea acestuia implică, în opinia noastră, faptul că un stat membru nu este împiedicat să adopte o dispoziție mai detaliată, sub forma unei reglementări de fond care primează, în tot sau în parte, asupra normelor privind conflictul de legi care, în caz contrar, ar indica legislația respectivă.

53. În plus, această concluzie pare a fi cea care respectă în cel mai înalt grad articolul 14c din Convenția de la Berna, conform căruia dreptul de suită revine, după decesul autorului, „persoanelor sau instituțiilor autorizate de legislația națională", formulare ce pare mai largă decât o trimitere la dreptul succesoral, indiferent cum este desemnat acesta.

54. Prin urmare, tribunal de grande instance este cel care trebuie să stabilească dacă dispoziția contestată reprezintă o astfel de reglementare de rang superior, precum și, în cazul unui răspuns negativ, care regim de drept succesoral este desemnat prin normele aplicabile privind conflictul de legi.

55. Pornind de la prezumția că, în urma acestei analize, dispoziția contestată se aplică în acțiunea principală, trebuie analizată compatibilitatea sa cu directiva.

Prima întrebare preliminară

56. Prevederile directivei permit unui stat membru să limiteze, în dreptul său intern, categoria „avânzilor-cauză" ai artistului în modul prevăzut în dispoziția contestată?

57. În opinia noastră, din motive similare celor discutate anterior, cu ocazia analizării marjei de apreciere acordate statelor membre în stabilirea dreptului aplicabil, răspunsul trebuie să fie „da".

58. Directiva nu definește „avânzii-cauză" ai artistului după decesul acestuia. Această definiție este lăsată dreptului intern și, implicit, în special (deși nu în mod necesar exclusiv)

dreptului succesoral intern. Diferențele dintre sistemele juridice naționale despre care se apreciază că nu pot afecta funcționarea pieței interne pot fi lăsate intacte[29]. Prin urmare, nu există o categorie uniformă a „avânzilor-cauză", iar statele membre pot adopta sau menține orice definiție care se apreciază că nu poate avea un astfel de efect.

59. Principala preocupare, astfel cum rezultă în mod clar din considerentul (9) al directivei[30], a fost aceea de a evita o situație în care vânzările de lucrări de artă să fie concentrate în statele membre în care dreptul de suită fie nu era aplicabil, fie era mai puțin oneros, în detrimentul caselor de licitații sau al altor intermediari din statele membre care au încercat să permită artistului (și succesorilor săi de orice tip) să beneficieze de câștigurile generate de valoarea crescândă a operelor de artă.

60. O astfel de situație a existat înainte de adoptarea directivei, fiind cauzată de opoziția manifestată de vânzători față de cedarea unui procent din suma obținută pentru o operă de artă. Suntem de acord cu Comisia, în sensul că, în urma adoptării directivei, posibilitatea ca vânzătorii să aleagă statul membru în care să vândă în funcție de identitatea persoanelor îndreptățite să primească sume în temeiul drepturilor de suită – un element care nu influențează suma care urmează a fi plătită și care, într-adevăr, poate să nu fie cunoscut de vânzător – este neglijabilă și nu se poate aprecia că afectează funcționarea pieței interne. În acest sens, nu considerăm convingătoare – ci, dimpotrivă, confuze – opiniile exprimate de guvernul spaniol în cursul ședinței în sensul că vânzările ar putea fi atrase în statele membre în care nu ar exista „avânzi-cauză" ai artistului. Chiar dacă nu există o dispoziție specifică într-un anumit sistem național, apreciem că masa succesorală a artistului decedat va reveni întotdeauna cuiva, fie acesta și statul, în calitate de *ultimus haeres*.

61. În mod similar, propunem respingerea argumentului prezentat de fundație și de VEGAP, precum și de guvernul spaniol în sensul că noțiunea „avânzi-cauză" ai artistului decedat trebuie să îi cuprindă pe toți cei îndreptățiți în temeiul dreptului succesoral aplicabil și că nu poate fi împărțită în diferite categorii, dintre care unele sunt îndreptățite, iar celelalte nu sunt îndreptățite.

29 — Considerentul (13) al directivei.

30 — A se vedea punctul 8 de mai sus.

62. În cazul în care dispoziția contestată este una care primează asupra normelor privind conflictul de legi în ceea ce privește succesiunea, nu există niciun motiv pentru care nu ar putea să excludă anumite persoane dintre cele care ar fi putut fi îndreptățite în temeiul dreptului succesoral. În orice caz, o astfel de excludere nu poate avea vreun efect advers asupra pieței unice.

63. În plus, nu există niciun motiv pentru adoptarea unei abordări diferite în cazul în care dispoziția contestată este în sine o dispoziție de fond de drept succesoral. Libertatea unei persoane de a dispune de bunurile sale *mortis causa* poate varia de la un sistem juridic la altul, multe reguli sau mecanisme putând limita posibilitatea de a desemna legatari, de exemplu, din afara cercului de moștenitori legali sau de descendenți și/sau soț supraviețuitor. Distincția operată prin dispoziția contestată intră, în opinia noastră, în această sferă și, astfel, în domeniul opțiunilor legitime din cadrul dreptului succesoral național la care face trimitere directiva pentru stabilirea beneficiarilor dreptului de suită în urma decesului artistului.

64. Au existat anumite discuții în cadrul ședinței în legătură cu faptul că, deși directiva lasă definiția „avânzilor-cauză" în domeniul dreptului intern, statele membre nu aveau nicio obligație de respectare a normelor de succesiune ale celorlalte state, în spiritul unei cooperări loiale sau poate al unei „bune înțelegeri între statele membre", cu ocazia stabilirii definiției respective. Totuși, exprimăm temerea că o astfel de abordare s-ar apropia periculos de mult de o „armonizare disimulată" a succesiunii sau a normelor privind conflictul de legi, ceea ce depășește obiectivul directivei – atât din punctul de vedere al temeiului său legal, cât și din cel al intenției legislative exprese.

65. Astfel cum subliniază ambele puncte de vedere expuse mai sus, rolul directivei este limitat la eliminarea denaturării mediului competitiv din cadrul pieței interne. Recunoașterea reciprocă – în acest caz, recunoașterea de către un stat membru care încasează sumele datorate în temeiul drepturilor de suită a definiției „avânzilor-cauză" ai unui artist decedat în statul membru al cărui drept succesoral se aplică în cazul masei succesorale a artistului respectiv – este un concept lăudabil. Totuși, apreciem că acesta nu intră în domeniul de aplicare al acestei directive. Garantarea impunerii unui drept de suită pe teritoriul Uniunii reprezintă elementul central al obiectivului directivei. Garantarea faptului că beneficiul dreptului de suită revine exact celor îndreptățiți în temeiul unei anumite legi succesorale nu reprezintă un astfel de element.

66. Opţiunea a cărei expresie o reprezintă dispoziţia contestată este una de politică şi, astfel, este întotdeauna discutabilă[31]. Totuşi, în opinia noastră, este vorba despre o opţiune care rămâne pe deplin în sfera de competenţă a statelor membre, neputând afecta funcţionarea pieţei interne. Prin urmare, nu este interzisă de directivă.

A doua întrebare preliminară

67. În cazul în care Curtea este de acord cu răspunsul pe care îl propunem pentru prima întrebare, cea de a doua întrebare – dacă dispoziţia contestată poate fi menţinută în cadrul derogărilor opţionale şi tranzitorii prevăzute la articolul 8 alineatele (2) şi (3) din directivă – nu va necesita un răspuns. În măsura în care totuşi se va dovedi necesar, acest răspuns poate fi unul foarte scurt.

68. Derogările prevăzute la articolul 8 coroborat cu articolul 13 din directivă sunt aplicabile în mod expres în cazul statelor membre care nu aplicau dreptul de suită la 13 octombrie 2001.

69. Franţa aplica dreptul de suită la acea dată, astfel încât nu poate beneficia de aceste derogări.

70. În orice caz, aceste derogări permit statelor membre doar *să nu aplice* dreptul de suită în favoarea avânzilor-cauză ai artistului; ele nu privesc problema aplicării limitative în cazul unui grup restrâns de beneficiari.

31 — Ne putem întreba, de exemplu, de ce o asemenea dispoziţie ar fi aplicabilă numai în cazul dreptului de suită şi nu şi, eventual, în cazul dreptului de autor pentru operele literare (răspunsul poate fi legat de faptul că dreptul de suită, spre deosebire de dreptul de autor, este netransferabil şi inalienabil). Iar dezbaterea ar fi putut fi extrem de aprinsă în prezenta cauză dacă Salvador Dalí nu ar fi avut moştenitori de gradul şase sau mai apropiaţi, caz în care dreptul de suită ar fi fost încasat de statul francez, în pofida faptului că Dalí şi-a exprimat clar dorinţa ca acesta să revină statului spaniol.

Concluzie

71. În lumina considerațiilor prezentate, propunem Curții să răspundă întrebărilor adresate de tribunal de grande instance de Paris astfel:

„Directiva 2001/84/CE a Parlamentului European și a Consiliului privind dreptul de suită în beneficiul autorului unei opere de artă originale nu interzice o reglementare națională în temeiul căreia, după decesul autorului, beneficiul dreptului de suită revine doar moștenitorilor legali, cu excluderea legatarilor sau a avânzilor-cauză."